

в образе героя. Для современной культуры именно дремлющий герой является наиболее приемлемым типом героя. Он оставляет впечатление, что на его месте может оказаться каждый. Героическое начало в нем раскрывается постепенно. В ходе повествования оказывается, что он обладает определенными добродетелями, воплощает моральную целостность. Эти качества дают ему возможность преодолевать препятствия, проходить испытания. Этический пафос волшебной сказки состоит в победоносной борьбе со злом, воплощении/восстановлении справедливости.

Ключевые слова: волшебная сказка, герой волшебной сказки, добродетель, моральная целостность, дремлющий герой, волшебные силы, справедливость, визуализация этических смыслов.

M. M. Rohozha, Doctor of Philosophical Sciences, Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

VISUALIZATION OF MORAL CONTENTS IN A FAIRY TALE

Contemporary culture is represented in the paper in the fairy tale optics in its ethical dimensions. Such prospects allow to ascertain ethical values which contemporaneity draws in archaic stratum of culture and generates basing on invariants of past. Using M. M. Bakhtin's ideas of great time of culture and outsideness, the author exposes a fairy tale as a phenomenon that once appeared in archaics but in every further cultural-historic period is able to represent its new facets what are unknown to all previous epochs. A fairy tale acts in therapeutic, orienting and educational functions since the time of its origins. Today a fairy tale has lost archaic horror tinge and obtained some romantic veil and moralistic color. These dimensions are reflected in an image of a hero. The paper points out the distinction between ethical and democratic heroes (the idea of M. E. Meletinsky). It is mentioned that content of an image of a democratic hero is better grasped by the N. Tec's concept a "dormant hero". It is a dormant hero whom contemporary culture comprehends most of all types of a fairy tale heroes. He leaves an impression that everybody can find oneself at his place. His heroic powers are exposed gradually. During the storytelling, it is turned out that he possesses definite virtues, personifies moral integrity. It is mentioned in the paper that today there are transformations in the comprehension what qualities are virtues. Qualities necessary for support of ancestors' cult as well as for keeping house were considered as virtues in archaic culture whereas contemporaneity represents in current fairy tale adaptations qualities clear for people today, such as valor, courage, resourcefulness, quick-wittedness. Virtues allow hero to negotiate obstacles, pass tests. Ethical pathos of a fairy tale is accumulated in victorious struggle against evil, for realization of justice, resumption of the lost equity.

Ethical content of a fairy tale are visualized. At the basic level, visualization of good and evil is represented in immediate reality of beauty and ugliness. The second level of ethical content visualization is specified by imagination which allows audience to create images and visualize meanings in free flight of fancy. The third level is determined by proper ability of a fairy tale to use symbols. At that level, heroes are represented as symbols-keepers of cultural memory.

Key words: fairy tale, fairy tale hero, virtue, moral integrity, dormant hero, magic forces, justice, visualization of ethical content.

УДК 17.02; 340.1; 091

В. В. Семикрас, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033, Україна
semvv@ukr.net

ЕТИКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ В КІЄВО-МОГИЛЯНСЬКІЙ АКАДЕМІЇ XVIII СТ.

У статті розкривається зміст етики як частини філософського курсу в Києво-Могилянській академії, яка бере на себе зобов'язання, що сформувався ще в часи Античності – привести людину до моральної досконалості і земного блага. Знання, міркування, інтелектуальний аналіз зводяться до вищого етичного принципу, який визначає призначення людини в її земному бутті. З гуманістичних позицій вирішується головна проблема моральної філософії: небесне блаженство не повинно бути зумовлено відмовою від усього земного. Незважаючи на те, що земний світ грішний, мінливий і нестійкий, його не можна уникати, його слід пізнати якомога повніше і глибше (для цього людині дано розум), а зі злом потрібно боротися, керуючись виключно розсудливістю.

Ключові слова: етика, право, справедливість, християнство, свобода, вера, чесноти, розсудливість, Києво-Могилянська академія.

Постановка проблеми. У Західній Європі основні принципи світогляду, що формувалися на основі культури бароко, розвивали видатні вчені Б. Спіноза, Б. Паскаль, Б. Грассіан та інші. Їхні роботи є досить популярними серед дослідників філософії та культурології. В Україні подібними проблемами цікавились професори Києво-Могилянської академії: Ф. Прокопович, Г. Кониський, М. Козачинський, С. Кулябка, С. Калиновський та інші. Історія Києво-Могилянської академії на сьогоднішній день вже достатньо ґрунтовно відома, але дослідження наукового доробку в етико-правовій площині тодішніх професорів філософських курсів здебільшого залишаються в тіні. На сьогоднішній день, в умовах формування нового політичного класу в Україні, етико-правова проблематика є досить актуальною й доречною.

Аналіз досліджень і публікацій. Звернення безпосередньо до робіт професорів Києво-Могилянської академії Т. Прокоповича, С. Калиновського, С. Кулябки, М. Козачинського і Г. Кониського свідчить про те, що у вітчизняній філософії намічається тенденція подолання спрощеного погляду на етику як на суто прикладну дисципліну, завдання якої зводилося б тільки до коментування моральних настанов Біблії або інших авторитетів християнства.

Мета статті полягає у висвітленні етико-правових ідей у філософських курсах професорів Києво-Могилянської академії XVIII ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія Києво-Могилянської академії на сьогоднішній день вже достатньо ґрунтовно відома, є також дослідження наукового доробку тодішніх професорів філософських курсів. Нагадаємо, що на території тоді православного світу це був перший університет європейського зразка, заснований в Києві митрополитом Петром Могилою в 1632 р. Академія утворена внаслідок об'єднання школи Київського братства і школи при Києво-Печерській лаврі. Навчання в академії було відкритим для всіх станів суспільства. Рік починався 1 вересня, але студентів приймали також пізніше протягом року. Процес навчання в Київській академії тривав дванадцять років. Предмети поділялися на так звані ординарні та неординарні класи. До ординарних належали: граматики, поетика, риторика, філософія та богослов'я. В неординарних класах викладались грецька, польська, німецька, французька, єврейська та російська мови, історія, географія, математика (курси включали алгебру, геометрію, оптику, діоптрику, фізику, гідростатику, гідравліку, архітектуру, механіку, математичну хронологію), музика, нотний спів, малювання, вище красномовство, медицина, сільська та домашня економіка. В 1751 р. в академії почали викладати російську мову та поезію, в 1784 р. було заборонено читати лекції українською мовою.

У Києві в 1982 р. видано "Опис курсів філософії і риторики професорів Києво-Могилянської академії", де

зазначено, що розділи етики містять філософські курси професорів: Феофана Прокоповича, який викладав в 1707–1708 рр., зберіглась лише частина першої книги; Стефана Калиновського, викладав в 1729–1730 рр.; Сильвестра Кулябки, викладав в 1737–1739 рр.; Михайла Козачинського, який тричі викладав свій курс – з 1741 по 1747 рр.; Георгія Кониського, який викладав філософію протягом чотирьох років – з 1747 до 1751 року.

Справою честі кожного професора було написати свій оригінальний курс, дотримуючись всіх вимог затверджені програми викладання дисциплін. Розділ етики не був обов'язковою складовою курсу, тому більшість професорів його просто ігнорували. Першим включив етику в свій курс Феофан Прокопович, інші ж розділи етики викладали, коли залишався вільний час після викладу діалектики, логіки, натурфілософії і метафізики. Всі збережені записи розділів етики з філософських курсів перекладені російською мовою і видані в Києві під назвою "Пам'ятники етичної думки на Україні XVII – першої половини XVIII ст.". Не включена в це видання етика Феофана Прокоповича – вона видана у збірнику "Феофан Прокопович. Філософські твори", що вийшов у трьох томах у Києві в 1980 році. Не опублікований в "Пам'ятниках" також оригінальний розділ з етики М. Козачинського під назвою "Громадянська політика", його переклад українською мовою видано в журналі "Політологічні читання. Українсько-канадський щоквартальник" [1].

Про відмінності у викладі розділів етики можна судити вже за визначенням цієї дисципліни. Феофан Прокопович (1681–1736) вважає, що "етика – це наука про звичаї, які і є її матерією" [6, с. 505]. Професор переконаний, що вчинки людини в самому її житті непостійні, невиразні, мінливі і за своєю природою нейтральні, бо можуть бути то хорошими, то поганими, проте вчений може мати про них безсумнівні і зазвичай істинні уявлення. Адже він вчить, як потрібно правильно діяти, хоча сам і не діє. Тут професор робить висновок, що обов'язок етики – навчати правилам гарної поведінки інших, а не добре поводити себе. Останнє стосується всіх людей, а перше – тільки філософів, бо саме вони навчають правилам етики. Етику Ф. Прокопович вважає практичною наукою, вона стосується мети моральної поведінки, тобто щастя або блаженства. Уривок, який зберігся з розділу етики Ф. Прокоповича, свідчить, що він поділив етику на дві книги. У першій з них йшлося про мету людських вчинків, тобто про благо, щастя, і про правила поведінки, а в другій – про самі вчинки, чесноти і людські вади в цілому.

Стефан Калиновський (1700–1753) назвав свій розділ "Десять книг Аристотеля до Нікомаха, тобто Етика". Ця назва свідчить, що професор викладає лекції, спираючись саме на етику античного мислителя. Він визначає етику як моральну науку, адже "звичаї – це навички добре або погано жити, або, точніше, це самі вчинки, що походять від таких навичок. У тлумаченні їх – сенс цієї науки. З грецької мови походить назва "етика", а саме від *ethos*, що означає звичка, за допомогою якої множаться моральні навички". [4, с. 209]. Цитує С. Калиновський не тільки "Нікомахову етику", а й "Велику етику" Аристотеля, поставивши собі за мету, як уже зазначалось, викласти саме вчення античного мислителя. Його розділ етики найбільший, адже автор дотримувався прийнятої в європейських університетах того часу схоластичної манери викладу матеріалу: теза – антитеза – умовивід. Більшість аргументів для тез і антитез професор черпає з античної спадщини – це думки Геракліта, Сократа, Платона, Емпедокла, Піфагора, Анаксагора, стоїків, римських поетів, а також середньовічних християнських авторитетів – Василя Ве-

ликого, Ірінея, Ісидора і Кирила Олександрійського. Зустрічаються також думки Дунса Скотта і Фоми Аквінського. Схоластична манера викладу матеріалу помітна вже у Вступі, де професор дає визначення моральній філософії, яка постає для нього інтелектуальною чеснотою, спрямовуючою людські вчинки до пошани, вона не мудрість і не мистецтво, навіть не наука у власному сенсі слова, так як "об'єкт науки повинен існувати так, щоб бути незалежним від нас" [4, с. 51].

Матеріальним чи номінальним суб'єктом етики, за С. Калиновським, є людина, а формальним суб'єктом – людський розум. Тому етика насамперед є інтелектуальною чеснотою. Етика в його викладі – це "справжня розсудливість, а значить, вона не наука" [4, с. 52]. Професор уточнює, що "пізнавальний і матеріальний об'єкт практичної етики суть добрих справ, пізнання яких спрямовує людські вчинки до моральності" [4, с. 56]. За Калиновським, матеріальною метою етики є людина, тому що вона служить на благо людини. Формальною ж метою є благородний вчинок або гідне життя. Детально обґрунтовує С. Калиновський і необхідність етики. Вона є корисною для уможливлення наук, оскільки сприяє, щоб розум звільнився від пристрасного бажання. Крім того, вона прирівнюється до юриспруденції, адже закони, навіть залежні від рішення глави держави, "повинні бути виведені з принципів моральної філософії", повинні "відповідати принципам загального блага і узгоджуватися з розумом" [4, с. 57]. Також вчений наголошує на тому, що етика необхідна і для природного блаженства.

Розподіл етики на монастику, економіку і політику вчений виводить з потрібного обов'язку людини: щодо самої себе, щодо близьких і щодо співгромадян і правителів. Будь-яка з цих частин етики є сукупність багатьох навичок, однак політику професор ставить на перше місце, пояснюючи це тим, що мета монастики – особисте щастя однієї людини, а цьому має передувати щастя всієї родини, а до цього – щастя всієї держави. При цьому філософ зауважує, що "облаштування особистого життя є набагато безболіснішим і супроводжується меншою кількістю помилок, ніж управління сім'єю і державою" [4, с. 60].

Розділ етики С. Калиновського містить чотири основні теми:

- Остання мета людини, тобто Благо.
- Внутрішні і зовнішні впливи на вчинки людини.
- Людські вчинки.
- Людські переживання.

В останньому диспуті розглянуті людські переживання, що пов'язані з пристрасними бажаннями – любов, ненависть, туга, радість, задоволення, смуток; а також такі переживання, як надія, відвага, страх, жаж і гнів.

Варто зазначити, що для С. Калиновського найвищою моральною чеснотою є розсудливість, яка постає не "вродженою якістю розуму", а набутою, яку Аристотель в свій час характеризував як "активний навик зі здоровим глуздом щодо тих речей, які для людини хороші або погані" [4, с. 265].

На його думку, особиста розсудливість є найвищою чеснотою людини і керує всіма іншими чеснотами, направляючи їх до однієї мети – до особистого щастя.

Михайло Козачинський (1699–1755 рр.) продемонстрував у своєму курсі філософії, і в розділі етики зокрема, свою глибоку ерудицію і прихильність до вчення не тільки Аристотеля, а й Фоми Аквінського. Подібно до свого попередника С. Калиновського, він активно цитує Стагіріта як незаперечного авторитета в етиці, крім цього не забуває згадати інших античних авторів, а також Біблію і представників патристики.

М. Козачинський визначав етику наступним чином: "це розсудливість, що стосується операцій волі, спрямованих до моральних чеснот" [4, с. 300]. У властивій більшості професорів схоластичній манері викладу матеріалу він детально розглядає це визначення, наводячи аргументи "за" і "проти", і приходять до висновку, що "етика є наука, а не знання у власному розумінні", проте вона відрізняється від природничих наук. У природничих, або експериментальних, науках переважають правила, а етика або моральна філософія "є навик, яким розмірковуємо про те, що слід робити" [4, с. 304].

Мету, об'єкт і суб'єкт етики М. Козачинський визначає по-своєму, оригінально. Матеріальним об'єктом етики професор вважає "почесність або моральну правоту, виведену з правил етики". Мета етики – пізнання моральних законів і скерування операцій волі до моральної чесноти, тому що етика піклується про пізнання правил, якими керуються дії нашої волі. Вона встановлена для блага людини, значить, її справжньою метою можна вважати саму людину. Саме людина є матеріальним суб'єктом етики, тому що "людина сама вважається моральним філософом" [4, с. 305]. М. Козачинський дозволяє собі не погодитися з Аристотелем щодо оволодіння моральною філософією. Хоча, на його думку, грецький філософ вважав придатним для моральних повчань зрілий вік, професор розвиває думку С. Калиновського, що юнакам моральна філософія більш необхідна, оскільки "на юнаків лягає максимальна відповідальність і тягар роздумів про стани майбутнього життя", а етика демонструє мету і засоби досягнення її, тому юнакам вона необхідна як поведир і вчитель життя [4, с. 307]. Свої висновки професор підсилює переконанням, що моральна філософія є ліками для захворювань душі, вад, приборкувачем пристрасей: "Значить, той, хто більш піддається пристрасям, той більше потребує моральної допомоги" [4, с. 308]. Уточнює М. Козачинський і розподіл етики, акцентує увагу на тому, що політика потрібна: монархічна, аристократична і демократична. Найкращим професор визнає монархічне правління, коли керує одна людина, в цілому монархічна політика направляє людину до добродетельності щодо загального блага. Загальному благу, благу держави схильний професор підпорядковувати і монастику, й економіку, тобто етику персональну і сімейну. Чи не найцікавішими є останні етичні вчення М. Козачинського під назвою "Громадянська політика", де професор роз'яснює поняття закону, його причини і властивості, поділяє його на вічний, природний і довільний, виокремлює військову політику, де особливе місце займають питання дуелі, війни і релігії. Вічний закон – це вищий розум, стверджує професор, посилаючись на Августина Блаженного і Фому Аквінського, це Божественний розум, якому підпорядкований Всесвіт. Природний закон М. Козачинський визначає згідно з популярним в Європі трактатом "Політика" Юста Ліпсія (1547–1606) – фламандського філософа-гуманіста, університетського професора в Єні: "Це іскра здорового глузду, що залишилася в людині, це наша суддя хороших і поганих вчинків" [1, с. 100]. В свою чергу, довільний закон встановлюється виключно законодавцем. У розгляді військової політики виділені питання дуелі, громадянської та агресивної війни, політики держави щодо релігії і т. д. На думку професора, дуель неприпустима й аморальна, це пряме вбивство, війна ж морально виправдана тільки тоді, коли вона захисна, але можна допускати й агресивну війну, хоча підступи проти ворога, якщо вони не відповідають здоровому глузду і не можуть бути розгадані мудрістю, неприпустимі, наприклад отруєння води або дрібних подарунків. Автор

"Громадянської політики" переконаний, що міжнародне право не дозволяє застосовувати підступи і хитрощі проти ворогів, і щодо цього наводить свідчення авторитетних авторів: Августина, Амвросія, Фоми і Ліпсія.

Релігію М. Козачинський вважає чеснотою політика як його благочестя, посилаючись на Юста Ліпсія: "Безпосереднє відчуття Бога, шанування Бога" [1, с. 104]. Він стверджує, що кожна держава має поважати і цінити релігію, адже в цьому переконує нас розум. Позиція професора наступна: благо держави насамперед полягає в тому, щоб правитель керував підданими не як тиран і піддани щоб корилися правителю добровільно, а це навряд чи може статися без релігії, оскільки вона нагадує про обов'язки і правителям, і підданим. Правитель зобов'язаний почитати істинну релігію, а ті, хто сповідує іншу релігію, можуть бути визнані в державі тільки за умови, якщо вони нікого цим не обмежують, оскільки шанування релігії є добровільною справою кожного. Козачинський прямо застерігає, що війни з релігійних мотивів є найжорстокішими і аморально вимагати, щоб всі сповідували одну релігію. "Не слід прагнути до того, що морально неможливо; а морально неможливо – це коли намагатися всіх підданих, які помиляються в релігії, привести до однієї істинної релігії" [1, с. 106]. Вельми сучасно звучить думка професора, що суддя повинен керуватися тільки законом, а не власною думкою або показаннями наклепників. Втім, така істина актуальна завжди. Варто зазначити, що професор викладав етику відразу після розділу логіки, що важливо, бо це не був обов'язковий розділ. Досить великий розділ етики М. Козачинський вважав особливо цінним для слухачів, оскільки, на його думку, – це практичне керівництво в житті.

Георгій Кониський (1717–1795) представляє особливий інтерес як професор, який останній в Києво-Могилянській академії самостійно розробляв курс лекцій з філософії. Матеріали даного курсу свідчать, що він також викладав етику відразу після логіки і вважав її практичною частиною курсу. Він визначає етику як науку про звичаї, стверджуючи, що вона "по праву називається наукою, тому що у неї є все, що робить її гідною в області наук: прагне ж вона свої висновки доводити точними й очевидними аксіомами або принципами, і дійсно багато чого доводить" [4, с. 422]. Її обов'язок і призначення – навчати правилам гарної поведінки, адже вчиняти добрі вчинки – обов'язок кожної чесної людини. У своєму викладі правил етики професор гранично лаконічний і чіткий, його розділ етики містить дві книги. У першій книзі в двох трактатах викладені підстави людських вчинків, а в другій у трьох трактатах – самі вчинки людей, пристрасі, чесноти і вад. На відміну від попередників Г. Кониський розцінює монастику як підставу й особливість етики: в його тлумаченні це родові поняття, адже монастика вчить про звичаї в цілому, "встановлює звичаї людини по відношенню до сім'ї, держави або царства" [4, с. 423]. Економіка і політика – її складові частини.

Дотримуючись схоластичного методу викладання, Г. Кониський коротко і чітко викладає вчення Аристотеля, іноді для більшої переконливості своїх висновків вдаючись до Біблії. Це помітно і при визначенні добра і цілі, блага як найбільшого щастя і щастя в земному житті. Наприклад, проаналізувавши думки багатьох античних авторів – епікурейців, стоїків, Анаксагора, – Г. Кониський стверджує: "Істинна думка Аристотеля, який відносив до найвищого людського щастя в цьому житті не одне або інше з наведеного вище, а проаналізував всі. Він же встановив, що найвище благо полягає частково в мудрості, частково – в благополучному (стані) тіла і долі" [4,

с. 425]. Професор переконаний, що саме таке благо може бути названо "найщасливішим щастям".

Професор стверджує, що вчинками людини керують інтелект і воля як внутрішні спонукальні підстави, вони взаємодіють узгоджено. Зовнішні ж підстави – Бог, ангели та інші люди. Свободу дій людини можуть обмежувати навички – набуті схильності.

Само собою зрозуміло, що "Бог рухає якимось незбагненним способом людську волю, примушуючи і схилиючи її", проте професор переконує, що "людська воля настільки вільна, що переносить насильство своєї влади, а не будь-якої іншої людини або ангела". Згідно з його вченням, людськими є лише ті вчинки, які здійснюються згідно з бажанням і добровільно, "перебувають у вільній владі людини" [4, с. 464–465]. Причиною недобровільних і здебільшого аморальних вчинків є насильство, незнання, а також заздрість та пристрасть. В цілому ж людські вчинки професор пов'язує зі здоровим глуздом: добрі справи, хороші і моральні вчинки узгоджені зі здоровим глуздом, а порочні – неузгоджені. "Етичне мистецтво, – на його думку, – полягає в тому, щоб добре і по законах розуму керувати афектами або пристрастями" [4, с. 467]. Пристрасті професор розглядає детально, досліджуючи їхні причини, складові частини, властивості і наслідки. Для більшої виразності в етиці Г. Кониського пристрасті розглянуті у наступних протиріччях: любов і ненависть, туга й огида, насолода і печаль (біль), надія і безнадія, страх і відвага, а також гнів, який по в своїй природі не має собі протиріччя. Професор вважає природним переживання пристрастей, вони не принижують людину, апатія стоїків, з його точки зору, неприйнятна: "Ця догма заперечує любов батьків до дітей, відданість батьківщині і співчуття знедоленим і нещасним і під прикриттям стійкості вчить грубості і жорстокості" [4, с. 477].

Останній трактат етики Г. Кониського має назву "Чесноти та вади", тут професор переконує, що саме чесноти "етика розглядає як свій власний і досліджуваний нею об'єкт". Вчення про чесноти викладено виключно за Аристотелем, включаючи визначення чесноти як "обраної властивості, що полягає в поміркованості, яка для нас визначена розумом". Він прихильний до способу розподілу чеснот на чотири типи, як це запропонував Аристотель: розсудливість, справедливість, мужність і поміркованість. Розсудливість є головна чеснота, вона "властива для розумної дії" і керує іншими чеснотами. Функції розсудливості: обдумування або відкриття; вибір із того, що знайдено, що більш придатне для мети, – це рішення; і рекомендація, щоб здійснилося знайдене і вибране, – це поведінка або порада [4, с. 479]. Справедливість у Г. Кониського безпосередньо пов'язана з правом, бо вона є чеснота, що кожному суб'єкту віддає його право. Професор тут коротко викладає співвідношення права і закону, вважаючи, що закон є втіленням і вираженням права, дає визначення природного, міжнародного і громадянського права. Природне право "є від природи і для всіх стає відомим природним шляхом", інші види права умовні, адже вони встановлені людьми. У справжній справедливості професор бачить десять головних чеснот: релігія, благочестя, шанування, покірність, правдивість, подяка, відплата, щедрість, привітність і приязнь [4, с. 495].

Мужність сприймається як чеснота, яка полягає в пригніченні страху. За допомогою мужності, вважає Г. Кониський, людина долає небезпеку смерті. Самогубство професор рішуче засуджує, стверджуючи, що "така рішучість духу не є справжньою мужністю, а є більше слабкістю духу, який відмовляється терпіти справжнє нещастя" [4, с. 498].

Помірністю, на думку професора, може бути названа будь-яка чеснота, оскільки вона означає, що в будь-якому душевному русі дотримується певна міра. Аристотель визначає її як щось середнє між насолодою досягання чогось і смаком, з цим професор повністю згоден. Вона стримує бажання там, де людина менше всього себе контролює – в насолодах тілесних. Професор виокремлює чотири види поміркованості: стриманість, тверезість, моральна охайність і сором'язливість. У поміркованості він знаходить ще чотири чесноти: помірність, лагідність, покірність і скромність, а також вважає за необхідне зарахувати сюди самовладання, дотепність, обачність і простоту. Ці чесноти визначають поведінку людини і її вчинки в сім'ї і суспільстві. Вади та гріхи професор вважає відхиленнями від "золотої середини" чесноти в сторону надлишку її або нестачі якостей чеснот. Вони суперечать здоровому глузду.

Короткий огляд розділів етики в філософських курсах професорів Києво-Могилянської академії свідчить, що в українській філософії поступово формується нове розуміння людини в порівнянні з попередньою добою. За часів панування релігійного світогляду доля і діяльність людини були визначені Богом, в земному житті вона могла тільки виконувати волю Творця в силу єдиної світової детермінації. Однак професори Академії, аналізуючи людину як частку природи і суспільства, яка зобов'язана діяти відповідно до встановлених Богом законів, все ж вважають завданням етики допомогти людині не тільки розраховувати на вічне блаженство в загробному житті, а перш за все облаштувати земне життя, виконати своє призначення – гідно провести свої дні і досягти земного блага і щастя.

У зв'язку з такими завданнями головні питання етики, яка вважалася в Академії практичною наукою, – це співвідношення свободи і необхідності в моральній поведінці людини, проблема вибору, співвідношення об'єктивних умов і усвідомлених рішень. Практична наука повинна була дати людині конкретні поради, як найкраще розпорядитися своєю долею з метою досягнення земного щастя.

Важливим і в певному відношенні революційним для свого часу можна вважати твердження професорів етики, особливо М. Козачинського і Г. Кониського, що людина в своїх вчинках керується розумом. Активність людини, вибір дій і вчинків, самостійні рішення пов'язуються в київських розділах етики з розумною природою людини.

Висновок. Можна зробити висновок, що етика як частина філософського курсу в Києво-Могилянській академії бере на себе зобов'язання, що сформувались ще в часи Античності: привести людину до моральної досконалості і земного блага. Знання, міркування, інтелектуальний аналіз зводяться до вищого етичного принципу, який визначає призначення людини в її земному бутті. З гуманістичних позицій вирішується головна проблема моральної філософії: небесне блаженство не повинно бути зумовлено відмовою від усього земного. Незважаючи на те, що земний світ грішний, мінливий і нестійкий, його не можна уникати, його слід пізнати якомога повніше і глибше (для цього людині дано розум), і потрібно боротися зі злом, керуючись розсудливістю.

Введення в філософський курс розділу етики, хоча і не обов'язкового для всіх професорів, обумовлювалося в той час практичною необхідністю, прагненням переосмислити систему людських відносин в нових історичних умовах України першої половини XVIII ст., по-новому оцінити значення земного буття і вищого призначення людини. Етика стає важливим інструментом виховання нової людини, формування вільної особистості.

Розділи етики в філософських курсах київських професорів Ф. Прокоповича, С. Калиновського, С. Кулябки, М. Козачинського і Г. Кониського свідчать про те, що у вітчизняній філософії намічається тенденція подолання спрощеного погляду на етику як на суто прикладну дисципліну, завдання якої зводилося б тільки до коментування моральних настанов Біблії або інших авторитетів християнства. Професори не просто коментують і пропагують прийняті в християнській культурі моральні норми, а прагнуть вивчати й аналізувати авторитетні етичні вчення античних і європейських мислителів, намагаючись дати практичні рекомендації щодо вдосконалення людини і морального регулювання суспільства свого часу. Таку тенденцію суттєво розвинув і удосконалював вихованець Києво-Могилянської академії Григорій Сковорода.

Отже, розділи етики у філософських курсах професорів Академії можна вважати зразком наукового осмислення проблем етики, що відповідало вимогам академічного професіоналізму того часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кашуба М. В. Політичний трактат Михайла Козачинського / М. В. Кашуба // Політологічні читання. Українсько-канадський щоквартальник, 1993. – № 3. – С. 86–118.
2. Козачинский М. Книга третья. Нравственная философия, или Этика / М. Козачинский // Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII ст. / Сост., перевод с латинского, вступительная статья и примечания М. В. Кашубы. – К.: Наукова думка, 1987. – 527 С.
3. Огородник І. В., Русин М. Ю. Козачинський Михайло (Мануйло) / І. В. Огородник, М. Ю. Русин // Українська філософія в іменах. – К., 1997. – С. 126–128.
4. Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII ст. / Сост., перевод с латинского, вступительная статья и примечания М. В. Кашубы. – К.: Наукова думка, 1987. – 527 С.
5. Прокопович Ф. Предисловие к доброхотному читателю / Ф. Прокопович // Книга Устав морской. – СПб., 1720. – 239 с.
6. Прокопович Феодан. Філософські твори. В 3 т. Переклад з латинської / Феодан Прокопович. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 2. – 552 с.

В. В. Семикрас, канд. филос. наук, доц.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01033, Украина

ЭТИКО-ПРАВОВЫЕ ИДЕИ В КИЕВО-МОГИЛЯНСКОЙ АКАДЕМИИ XVIII СТ.

В статье раскрывается содержание этики как части философского курса в Киево-Могилянской академии, которая берет на себя обязательства, сформированные еще во времена Античности, а именно привести человека к нравственному совершенству и земному благу. Знания, мысли, интеллектуальный анализ сводятся к высшему принципу, который определяет назначение человека в его земном бытии. С гуманистических позиций решается главная проблема нравственной философии: небесное блаженство не должно быть обусловлено отказом от всего земного. Несмотря на то, что земной мир грешный, изменчивый и неустойчивый, его нельзя избегать, его следует изучать как можно полнее и глубже (для этого человеку дан разум), а со злом нужно бороться, руководствуясь исключительно благоразумием.

Ключевые слова: этика, право, справедливость, христианство, свобода, воля, добродетели, благоразумие, Киево-Могилянская академия.

V.V. Semykras, PhD, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, Kyiv, 01033, Ukraine

ETHIC-LEGAL IDEAS IN KYIV-MOHYLA ACADEMY IN THE 18TH CENTURY

The ethics in the lecture courses of the Kyiv-Mohyla Academy was divided into theoretical and practical parts. The former dealt with the substantiation of a person's place in the world, considered problems of the meaning of life, free will, a degree of a person's responsibility for their actions. The latter pointed to ways and means to determine a destiny, achieve happiness, and developed education system according to the perception of a perfect person. Theophan Prokopovych, professor and rector of the Academy, considered a necessary condition for happiness to obtain a certain level of material well-being since poverty and deprivation are not compatible with happiness. He linked the achievements of this with conscientious work, which he considered to be a duty towards himself, his family, society, and the state. He recognized the benefit as the basis of work along with usefulness, which he considered to be close to virtue in terms of significance, thus giving her a positive moral evaluation. Achievement of happiness, according to Theophan Prokopovych, is possible if a person comply with natural, moral, civil and God's laws. Natural law makes a person realize the need for work and determines they inclination to a certain kind of it. However, a person must understand what kind of work they are inclined to; this requires the study of their bodily and spiritual needs, that is, self-knowledge. Having known themselves and having discovered the ability for a certain type of labour in themselves, a person works for themselves, their family, society, state. Thus a person obeys moral and civil laws. Introduction to the philosophical course of the section of ethics, though not obligatory for all professors, was at that time necessitated by the desire to rethink the system of human relations in the new historical conditions of Ukraine of the first half of the eighteenth century. human. Ethics becomes an important tool for educating a new person, forming a free personality. Professors do not simply comment and promote moral standards accepted in Christian culture, but seek to study and analyze the authoritative ethical teachings of ancient and European thinkers, trying to give practical guidance on improving man and the moral regulation of society in his time. This tendency was significantly developed and improved by the student of Kyiv-Mohyla Academy, Grigory Skovoroda.

Keywords: ethics, law, justice, Christianity, freedom, virtues, prudence, Kiev-Mohyla Academy.

7. Стратий Я. М., Литвинов В. Д., Андрушко В. А. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии / Я. М. Стратий, В. Д. Литвинов, В. А. Андрушко. – К.: Наукова думка, 1982. – 345 с.
8. Філософська думка в Україні. Біобібліографічний словник. – К., 2002. – С. 116–117.
9. Хижняк З. Плетенецький / З. Хижняк // Києво-Могилянська академія в іменах. – К., 2001. – С. 428.
10. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський // Філософські твори: У чотирьох томах. – К.: Смолоскип, 2005. – Т. 1. – С. 3–165.

REFERENCES:

1. Kashuba, M. V. (1993). Politychnyy traktat Mykhayla Kozachynskoho [Political treatise by Mikhail Kozachynsky]. *Politolohichni chytannya. Ukrayins'ko-kanads'kyi shchokvartal'nyk*, 3, 86–118.
2. Kozachynskyy, M. (1987). Knyha tret'ya. Nравstvennaya fylosofiya, yly Etyka [The third book. Moral Philosophy, or Ethics]. In *Pamyatniki eticheskoy mysli na Ukraine XVII – pervoy poloviny XVIII v. Kyiv, Naukova dumka*.
3. Ohorodnyk, I. V., Rusyn, M. Y. (1997). Kozachynskyy Mykhaylo (Manuylo) [Kozachynskiy Michael (Manuilo)]. In *Ukrayins'ka filosofiya v imenakh*. Kyiv, 126–128.
4. *Pamyatniki eticheskoy mysli na Ukraine XVII – pervoy poloviny XVIII v. [Monuments of ethical thought in Ukraine XVII – the first half of the XVIII century]* (1987). Kyiv, Naukova dumka.
5. Prokopovych, F. (1720). Predyslovye k dobrokhotnomu chytatelyu [Preface to a friendly reader]. In *Knyha Ustav morskoy*. SPb.
6. Feofan Prokopovych. (1980). *Filosofs'ki tvory. V 3 t. Pereklad z latyns'koyi [Philosophical works]*. Kyiv, Naukova dumka.
7. Straty, Y. M., Lytvynov, V. D., Andrushko, V. A. (1982). *Opysanye kursov fylosofiy y rytoryky professorov Kyevo-Mohylyanskoy akademyy [Description of the philosophy and rhetoric courses of professors of the Kiev-Mohyla Academy]*. Kyiv, Naukova dumka.
8. *Filosofs'ka dumka v Ukraini. Biobibliografichnyy slovnnyk [Philosophical Thought in Ukraine. The bibliographic dictionary]*. (2002). Kyiv, 116–117.
9. Khyzhnyak, Z. (2001). Pletenets'kyi [Pletenetsky]. In *Kyyevno-Mohylyans'ka akademiya v imenakh*. Kyiv, 428.
10. Chyzevskyy, D. (2005). *Narysy z istoriyi filosofiyyi na Ukraini [Essays on the History of Philosophy in Ukraine]*. In *Filosofs'ki tvory: U chotyr'okh tomakh*. Kyiv, Smoloskip.

Надійшла до редколегії 18.11.19